

RESTRIKTIVNOST IN OZIRALNI RELATIVNIKI V SLOVENSKEM JEZIKU

Dafne Marko

Damjan Popič

Uvod

V prispevku obravnavamo oziralne relativnike v sodobni pisni rabi slovenskega jezika, in sicer poskušamo prikazati, do kakšnih razhajanj prihaja med normirano restriktivnostjo in dejansko jezikovno rabo, obenem pa koncept restriktivnosti raziščemo tudi v okviru delovanja lektorske stroke in v okviru pedagoške prakse. Na začetku predstavimo delitev relativnih konstrukcij na *prave* in *neprave* kot vsiljeno predmetnost v slovenskem jeziku in jezikoslovju, v nadaljevanju pa raziščemo, v kolikšni meri je uvedba tega koncepta vplivala na jezikovno normo in jezikovno rabo. Kot protipol obravnavamo angloameriško normodajno prakso, kjer je delitev relativnih konstrukcij vezana na povsem drugačna merila, obe vrsti relativnih stavkov pa pri tem ohranjata normativno vrednost in slogovno ustreznost. V prispevku pokažemo, na kakšen način se normativni priročniki za slovenski jezik lotevajo te problematike, na podlagi analize jezikovne rabe pa predlagamo, na kakšen način naj se proces standardizacije v prihodnje spoprijema z vprašanjem restriktivnosti in oziralnih relativnikov v slovenskem jeziku.

Izhodiščna tema je bila v slovenskem jezikoslovju že deležna obsežnejše obravnave, predvsem z vidika restriktivnosti, pogosto pa so bili izsledki (oz. natančneje – napotila na podlagi teh izsledkov) predmet ostrih kritik (prim. Gorjanc 1998; Stabej 2000; Korošec 2002). Namen prispevka je ovrednotiti trenutno stanje pri obravnavi oziralnih relativnikov, zlasti zaradi tega, ker se določila, zastavljena že leta 1939, še vedno uveljavljajo v pisni normi z intervencionističnimi vzgibi, kot lahko vidimo v spodnjem izseku (Tasič 2012; poudarila avtorja):

V praksi opažamo veliko pogostnost oziralnih stavkov, in to tudi tam, kjer jih ne bi smelo biti. Srečujemo jih v vseh zvrsteh, v leposlovju in publicistiki in strokovnih besedilih, **celo pri jezikovno zelo spretnih piscih. Tako zgrajena besedila sicer vsi razumemo, ko jih začnemo analizirati, pa ugotovimo, da je veliko teh oziralnih stavkov nepravilnih.**

Kot lahko vidimo, avtorica sama priznava, da so tovrstne konstrukcije (še vedno) prisotne in da ta besedila tudi »vsil razumemo«, šele analiza pa pokaže, da so v resnici nepravilne – s tem pa seveda privzema, da so vsi pisci zmožni oz. bi morali biti zmožni napraviti takšno analizo in izbrati ustrezno formulacijo. Zapisi, ki so do tovrstnega bipolarnega vrednotenja oziral-

nih relativnikov vzpostavljali kritično distanco, so že nekoliko neaktualni, saj so v prvi vrsti zasnovani teoretično, svoje domneve in nestrinjanje z obravnavano delitvijo relativnikov pa utemljujejo predvsem z analizo vnaprej izbranih primerov. Vpogled v dejansko rabo jezika omogočajo jezikovnotehnoška orodja, s katerimi lahko normativistične težnje po razlikovanju pravih in nepravih relativnikov natančneje analiziramo.¹ To je še posebej pomembno zato, ker so te težnje zajete v vseh normativnih priročnikih za slovenski jezik – *Slovenskem pravopisu* 2001 (SP 2001), *Slovenski slovnici* Jožeta Toporišiča (SS 2000), *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ) in pa v drugi izdaji *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ 2). Ker gre pri slednjem za pravkar izšli jezikovni priročnik, katerega »vloga je prvi vrsti podaljšanje uporabnosti našega temeljnega splošnega razlagalnega slovarja« (SSKJ 2 2014: 7), obenem pa so bile »posodobitve kvalifikatorjev, kvalifikatorskih pojasnil, pomenskih razlag in ponazarjalnega gradiva [...] izpeljane z namenom, da natančneje prikažejo stanje v **sodobnem** knjižnem jeziku« (SSKJ 2 2014: 7; poudarila avtorja), želimo preveriti, kakšno normativno razmerje vzpostavlja do problematike oziralnih relativnikov v slovenskem jeziku.

1 Zgodovinski pregled delitve oziralnih relativnikov

V pričujočem segmentu predstavljamo temeljne normativnostne prvine obravnave oziralnih relativnih stavkov v sodobnem slovenskem jezikoslovju. O njih je kot prvi leta 1939 v svojem članku *Oziralni odvisnik – sintaktični omnibus* (in v nadaljevanju leta 1965 v članku *Nepravi relativniki*) spregovoril Anton Sovrè, in sicer je opozoril na prenasičenost slovenskih besedil z oziralnimi odvisniki in na slogovno neustreznost mnogih izmed njih. Na vrhnji ravni Sovrè oziralne odvisnike deli na hipotetične in paratetične;² prvi naj bi se ozirali na več nedoločnih oseb, reči in krajev, mogoče pa jih je zamenjati s hipotetičnim podredjem. Tako naj bi relativni odvisnik (1) nadomestili z vzročnim odvisnikom (2) in pri tem ohranili prvotni pomen povedi.

(1) *Kogar je kača pičila, se boji zvite vrvi.*

(2) *Če je koga kača pičila, se boji zvite vrvi.*

Tovrstne primere v nadaljevanju pušča ob strani, in sicer z utemeljitvijo, da naj bi bili ti »večidel zmeraj pravi« (Sovrè 1939: 91). Z vidika normativnosti so zanimivejši t. i. paratetični oziralni relativniki – prilastkovi in prislovni stavki, ki natančneje določajo samostalnike ali samostalniško rabljene besede. Te namreč deli na *prave* in *neprave*, kot glavni in edini kriterij za pravilnost oziralnega relativnika pa uvede preizkus z zaimkom *tisti*. Oziralni relativnik po tej teoriji velja za pravega samo v primeru, da lahko pred nanašalnico postavimo zaimek *tisti* in pri tem ohranimo smiselno povedi (3).

-
- 1 Pri tem se nanašamo predvsem na korpusa Lektor in Šolar, ki bosta nekoliko podrobneje predstavljena v nadaljevanju.
 - 2 Na nesmiselnost tovrstne delitve in prisiljenost pretvorb v vzročne odvisnike je opozoril že Korošec (2002: 46).

(3) *Na jasi sem nenadoma zagledal srnjaka, ki sem ga že cele tedne zaman zalezoval.* → *Na jasi sem nenadoma zagledal tistega srnjaka, ki sem ga že cele tedne zaman zalezoval.*

S tem napotilom *prave* relativnike omeji na izjemno ozko skupino restriktivnih oz. opomenjevalnih oziralnih odvisnikov, vse ostale pa brez pravega argumenta označi za normativno neustrezne. Med nepravimi oziralnimi stavki, ki jih v svojih člankih obravnava, so najpogostejši *ki*-stavki, ki so s pomenskega vidika enakovredni glavnemu stavku, podajajo novo, samostojno misel, časovno gledano pa opisujejo posteriorno dejanje ali stanje, kot je razvidno iz primera (4). Takšne primere označi za nepravilne predvsem zaradi njihove domnevne dvoumnosti, »ki je posledica potencialno nejasnega časovnega zaporedja dejanj v glavnem in odvisnem stavku« (Kersnik 2009: 18).

(4) *Za njima je prihitel stražnik, ki ju je vprašal, kaj nosita.*

Ker gre v povedi dejansko za sosledje dogodkov, Sovrè kot edino pravilno rešitev ponuja pretvorbo v priredno zvezo stavkov z veznikom *in* ali *ter* (5).

(5) *Za njima je prihitel stražnik in ju vprašal, kaj nosita.*

Slogovno neustreznost in nepravilnost tovrstnim relativnikom nekaj desetletij kasneje pripiše tudi Gradišnik, in sicer z utemeljitvijo, da »z oziralnimi odvisniki izražamo tisto, kar je o predmetu poročanja že znano – vsaj poročevalcu – ne pa tistega, kar se je s predmetom zgodilo šele pozneje« (Gradišnik 1986: 152). V nekaterih primerih kot slogovno primernejšo obliko povedi Sovrè predlaga pretvorbo v brezvezno priredje (6), kar povzroči »najbolj okorne lektorske posege v izvirna besedila« (Korošec 2002: 48).

(6) *V župnišču na Vidmu je bilo ondan vlomljeno v jedilno shrambo, iz katere je vlomilec odnesel 8 kg suhe svinjine.*

V župnišču na Vidmu je bilo ondan vlomljeno v jedilno shrambo; vlomilec je odnesel 8 kg suhe svinjine.

Za neprave pa Sovrè označi tudi t. i. neopomenjevalne ali nerestiktivne relativnike, ki so »le formalno odvisni, vsebinsko pa z vidika razvoja besedila lahko nadrejeni« in imajo »funkcijo besedilne izpeljave« (Gorjanc 1998: 374). Gre za oziralne odvisnike, s katerimi podamo novo, dodatno, neobvezno informacijo, ki ni bistvena za določitev oz. identifikacijo nanašalnice. V spodnji povedi (7) nerestiktivni relativnik – ki ga Sovrè označi za *ponarejeno* relativnikovo podredje – ne določa nanašalnice *kolektiv*, temveč poda dodatno informacijo, izpust katere na pomen celotne povedi ne bi vplival.

(7) *Kolektiv naše tovarne, ki se je še pred nedavnim mučil, da bi dal na tržišče radijski aparat vsaj približno moderne oblike in izvedbe, se ukvarja s transmittorji.*

Čeprav se Gradišnik strinja glede slogovne neustreznosti relativnikov, ki v odosu do glavnega stavka izražajo posteriorno dejanje (gl. zgled (4)), pa na tem mestu (upravičeno) opozarja, da s pretvorbo tovrstnih relativnikov v priredno zvezo »nedopustno izenačimo vrednost obeh sporočil [...]«. Sovrè je torej prezrl možnost, da z oziralnimi stavki mimogrede povemo neko dejstvo o osebi ali reči, o kateri bomo potem povedali nekaj novega« (Gradišnik 1986: 148–149).

S pretvorbami neopomenjevalnih relativnikov v priredne zveze tako ne posežemo le v slog, temveč tudi v sporočilnost same povedi.

Relativnike oz. konektorske zveze s konektorjem *ki* na opomenjevalne in neopomenjevane deli Gorjanc (1998: 365–388), in sicer glede na njihovo besedilno dvofunkcijskost. Medtem ko opomenjevalni relativniki dodatno opredeljujejo nanašalnico, neopomenjevalni služijo izključno besedilni izpeljavi. S Sovrétovo delitvijo relativnikov na prave in neprave je bila torej funkciji besedilne izpeljave odvzeta normativnost, kljub temu da je v slovenskem jeziku izjemno pogosta (Gorjanc 1998: 374).

Zelo podobna delitev, kot jo uvede Gorjanc, je ustaljena tudi v angleškem jezikoslovju, kjer ločujejo med t. i. *restriktivnimi* in *nerestriktivnimi* relativnimi stavki.³ Restriktivni relativni stavki podajajo ključno informacijo za identifikacijo nanašalnice in jo torej omejujejo oz. natančneje določajo (8). Takšnega odvisnega stavka ne moremo izpustiti, ne da bi s tem vplivali na pomen celotne povedi.

(8) *A student who can speak two or three languages can work as a tourist guide.*
(*Študent, ki govori dva ali tri jezike, lahko dela kot turistični vodnik.*)

Nasprotno nerestriktivni relativni stavki podajajo dodatno, neobvezno informacijo, ki pa ni ključna in nanašalnice ne definira (9). Izpust takšnega stavka ne vpliva na pomen celotne povedi.

(9) *The final manuscript, which was well formatted, was submitted to the publisher on time.*
(*Zadnje različico besedila, ki je bilo ustrezno oblikovano, so pravočasno oddali založniku.*)

Nerestriktivni relativni stavki so »s pomenskega vidika pogosto zelo podobni priredno zloženim povedim z veznikom ali brez njega« (Quirk idr. 1985: 1258) in jih torej v angleščini lahko nadomestimo s priredno zvezo stavkov (10).

(10) *Then he met Mary, who invited him to a party. →*
Then he met Mary, and she invited him to a party.
(*Potem je srečal Mary, ki ga je povabila na zabavo. →*
Potem je srečal Mary in ta ga je povabila na zabavo.)

Tovrstni stavki, ki ustrezajo Sovrétovim nepravim relativnikom, so v angleščini z vidika jezikovne norme povsem enakovredni restriktivnim, tj. Sovrétovim pravim relativnikom, ohranjajo normativno vrednost in so slogovno ustrezni. Nasprotno bi z upoštevanjem obravnavanega pravila v slovenščini edino pravilno in normativno ustrezno formulacijo dosegli s pretvorbo *ki*-stavka v priredno zloženo poved.

.....
3 Relativni stavki se v angleščini razlikujejo tudi v stavi vejice – od glavnega stavka z vejico ločujejo zgolj nerestriktivne relativne stavke. Za primerjavo pravil za stavo vejice v angleških in slovenskih normativnih priročnikih gl. Marko (2014).

2 Oziralni relativniki in njihova normativna obravnava

Čeprav je Sovrétova delitev relativnikov na prave in neprave brez pravih argumentov in sloni predvsem na domnevni slogovni (ne)ustreznosti, pa se je tovrstno filološko razlikovanje prebilo tudi v kodifikacijske priročnike (prim. Stabej 2000). Na nepravilnost nekaterih relativnikov SP 2001 tako opozarja v svojem slovarskem delu, kar je za skladenjsko tematiko problematično, saj ustroj gesla ne dovoljuje razširjenega prikaza, temveč se omeji na skopo predpisovalnost. Pod iztočnico *ki* najdemo dva primera, opremljena z normativno oznako oz. kvalifikatorjem »nepravilno« (krožec), pripisani pa sta tudi možni pretvorbi v priredno zvezo stavkov (krepko pisani varianti sta priporočeni):

o srečati prijatelja, ~ je nedavno diplomiral
prijatelja, ta je; Tedaj je pripeljal avto, ~ je
dečka podrl **avto, in (ta) je**.

SSKJ je v tem vidiku nekoliko liberalnejši – čeprav vsebuje identičen primer kot SP 2001, je ta opremljen zgolj s časovno-frekvenčnim kvalifikatorjem »raba narašča«. Čeprav je v slovarskem geslu zajeta tudi možna pretvorba v priredno zvezo stavkov, tako rabljenemu oziralnemu odvisniku SSKJ ne pripisuje statusa nenormnosti, temveč celo opozarja na vse pogostejšo rabo. Primer ostaja nespremenjen tudi v novi izdaji slovarja, tj. SSKJ 2, ki pa kvalifikatorja »raba narašča« ne vključuje več.⁴ Kot lahko vidimo v spodnjih slovarskih izsekih, se pri normativni obravnavi tovrstnih relativnikov od SSKJ in SSKJ 2 ni spremenilo nič – prišlo je le do slovenjenja, pri katerem je *delegat* postal *poslanec*:

2. raba narašča za *dopolnjevanje, opredeljevanje vsebine nadrednega stavka*: besedo je dobil delegat, ki je govoril dobro uro; tedaj je pripeljal avto, ki je dečka podrl **in dečka podrl**

2. za *dopolnjevanje, opredeljevanje vsebine nadrednega stavka*: besedo je dobil poslanec, ki je govoril dobro uro; tedaj je pripeljal avto, ki je dečka podrl **in dečka podrl**

Kar je z vidika obvestilnosti slovarske informacije begajoče, saj ne vemo, zakaj kvalifikatorja ni oziroma kaj to pomeni v oziru do pogostnosti rabe konkretnega primera. Če je to na ravni leksema še sprejemljivo, pa je toliko bolj problematično na leksikogramatični oz. sintaktični ravni, kar lahko vidimo tudi pri iztočnici *ker* v SSKJ 2 v rabi za vzročno pojasnjevanje prej povedanega, ki je ravno tako ostala brez enega od kvalifikatorjev.

.....
4 Kar je z vidika obvestilnosti slovarske informacije begajoče, saj ne vemo, zakaj kvalifikatorja ni oziroma kaj to pomeni v oziru do pogostnosti rabe konkretnega primera. Če je to na ravni leksema še sprejemljivo, pa je toliko bolj problematično na leksikogramatični oz. sintaktični ravni, kar lahko vidimo tudi pri iztočnici *ker* v SSKJ 2 v rabi za *vzročno pojasnjevanje prej povedanega*, ki je ravno tako ostala brez enega od kvalifikatorjev.

Uporabo nepravilnih relativnikov odsvetuje tudi SS 2004, kjer najdemo povsem enak primer, kot ga je desetletja prej uporabil Sovrè: »Napačni, ali pa vsaj stilno drugačni, so prilastkovi odvisniki namesto neodvisnega stavka, npr.: Za njima je prihitel stražnik, *ki ju je vprašal*, kaj nosita« (Toporišič 2004: 646). Iz opisanega je jasno, da v slovenskem kulturnem prostoru »normo določajo (tudi) vplivni posamezniki z močjo in možnostjo vpliva na obliko in vsebino jezikovne norme« (Popič 2014: 11 po Vitez 2009; Stabej 2000).

Tovrstno razlikovanje je postalo pomembno načelo tudi pri procesu udejanjanja jezikovnega standarda v okviru delovanja lektorjev in se je torej prebilo v t. i. lektorsko paranormo (gl. Stabej 2000; Popič 2012; Popič in Gorjanc 2013; Popič 2014a; 2014b), ki je »eksplicirana – tako v arbitrarnih, neuradnih priročnikih kot tudi pri takšnih, ki so izšli kot samostojne publikacije –, prav tako pa je za jezikovne uporabnike, ki delujejo pri različnih založniških hišah, pri katerih za jezikovno podobo skrbijo lektorji, tudi obvezna in občeveljavna« (Popič 2014a: 8). Kot prikaz delovanja v praksi v nadaljevanju navajamo odsek iz besedila o *ki*-stavkih, ki se opira na Gradišnikovo teorijo relativnikov. V prispevku so navedeni številni nepravilni primeri, predlagane pa so boljše, tj. slogovno primernejše in z vidika jezikovne norme torej pravilne rešitve, kot je razvidno iz spodnjega pregleda (vir: Tasič 2012):

Nepravilno	Pravilno (ni edina možnost)
Zaletel se je v drevo, ki se je podrlo nanj.	Zaletel se je v drevo in to se je podrlo nanj.
Nastopili so muzikantje, ki so izvedli vrsto zimzelenih.	Nastopili so muzikantje in izvedli vrsto zimzelenih./ Izvedli so ...
Rojen je bil 29. aprila 1893 v Ljubljani, kjer je tudi umrl 20. maja 1962.	Rojen je bil 29. aprila 1893 v Ljubljani. Tam je, 20. maja 1962, tudi umrl.
Bencin je dražji, kar bo zvišalo stroške prevoza.	Bencin je dražji, to pa bo zvišalo stroške prevoza.

Če zgornje pretvorbe primerjamo z vidika normativnosti, lahko s precejšnjo gotovostjo zatr-dimo, da tovrstna, vsiljena dogovorna v jezikovni rabi ni zajeta in da obstaja precejšnja ver-jetnost, da je uporabniki ne znajo/ne bi znali prenesti v prakso. Tudi zato v nadaljevanju preverjamo, kako se s tem normativnim napotilom spoprijema lektorska stroka.

3 Analiza popravkov relativniških konstrukcij

Ker torej izhajamo iz prepričanja, da Sovrétovo pravilo med pišočimi nikoli ni zaživel ter da uporabniki slovenskega jezika med pravimi in nepravimi relativniki ne ločujejo, moramo pre-veriti, v kolikšni meri lektorska stroka še vedno udejanja tovrstne popravljalne mehanizme. Pri tem se opiramo na korpus Lektor,⁵ ki omogoča objektiviziran vpogled v proces lektori-

⁵ Korpus Lektor je obširna zbirka lektoriranih avtorskih besedil in prevodov, ki je namenjena vsem, ki jih zanima proces lektoriranja. Zbrana so novejša neliterarna, povečini strokovna in

ranja besedil. Pri tem je nujno omeniti, da smo uporabili zgolj primere, v katerih se pojavlja veznik *ki*, vse druge pa smo zaradi prostorske omejenosti zanemarili. Tovrstnih primerov v korpusu seveda ne manjka – ena od tipičnih pretvorb je s kontekstom prikazana na spodnji sliki (besedilo na levi strani navpičnice je bilo z možnostjo sledenja spremembam med lekturo izbrisano, tisto na desni pa dodano):

v pisarni, kupite recikrirano pomstvo, zelene revije, ekotске izdelke in izdelke pravične trgovine. Naj vaši sodelavci nekaj časa preživijo v tem kotičku, **ki ga pokažite** | **pokažite ga** tudi svojim partnerjem. </p><p> Sodelujte v tekmovanjih zelenih pisarn, sodelujete v programih Evropske zelene pisarne. </p><p>

Slika 1: Kontekstualiziran prikaz popravka v korpusu Lektor.

V nadaljevanju podajamo vse primere lektorskih popravkov, kjer je prišlo do nadomestitve nerestriktivnega oz. neopomenjevalnega relativnega oziralnega odvisnika z glavnim stavkom.⁶

Primer	Izvorno besedilo	Lektorirano besedilo
1)	Naj vaši sodelavci nekaj časa preživijo v tem kotičku, ki ga pokažite tudi svojim partnerjem.	Naj vaši sodelavci nekaj časa preživijo v tem kotičku, pokažite ga tudi svojim partnerjem.
2)	Zanimiva je tudi Ecova delitev na fabulo in predmet pripovedi, ki jo je, kot navaja, povzel po ruskih formalistih.	Zanimiva je tudi Ecova delitev na fabulo in predmet pripovedi; fabulo je, kot navaja, povzel po ruskih formalistih.
3)	Razloge gre iskati predvsem v zasnovi konkordančnih orodij, ki so zaradi svoje specializiranosti uporabnikom neintuitivni ter posledično neprijazni (Kosem 2008).	Razloge gre iskati predvsem v zasnovi konkordančnih orodij; zaradi svoje specializiranosti so uporabnikom neintuitivni ter posledično neprijazni (Kosem 2008).
4)	Takrat je tudi čas, da študenti in študentke končno delovno verzijo oddajo mentorju, ki jim potem pomaga do končne izdelave in oddaje naloge.	Takrat je tudi čas, da študent končno delovno verzijo oddaj mentorju; ta mu potem pomaga do končne izdelave in oddaje naloge.

poljudnoznanstvena besedila različnih avtorjev in prevajalcev, ki so jih lektorirali različni lektorji. Korpus vsebuje besedila v dveh različicah, in sicer združuje izvorno avtorsko besedilo in lektorirano besedilo. Besedila v digitalni obliki so zapisana v formatu XML, in sicer tako, da je izvorno in lektorirano besedilo mogoče prikazati hkrati oz. vzporedno, lektorski posegi pa so opredeljeni s tipi po vnaprej predvideni klasifikaciji. Korpus je dostopen kot besedilo v formatu XML ter na spletu v vmesniku, ki omogoča iskanje tako po besedilu kot po metapodatkih (tipih popravkov, informacijah o lektorju (spol, starost, izobrazba – jezikoslovna/nejezikoslovna, slovenistična/neslovenistična) in po informacijah o izvoru – ali gre za prevod ali avtorsko besedilo). Za več informacij o korpusu gl. Popič (2014a).

6 Upoštevali smo zgolj odvisnike z veznikom *ki*. Druge lektorske popravke, tudi tiste, ki niso posledica pretvorbe oziralnega odvisnika, smo zanemarili.

5)	Ključne besede, ki jih je ponavadi tri do šest , so namenjene tematski umestitvi dela v elektronskih bazah, npr. v <i>COBISS-u</i> .	Ključne besede – ponavadi od tri do šest – so namenjene tematski umestitvi dela v elektronskih bazah, npr. v <i>Cobissu</i> .
6)	Poleg sodobnosti jezikovnih podatkov, ki so za uspešno opismenjevanje vsekakor nepogrešljivi , prinaša delo s korpusom predvsem nove možnosti za razmišljanje o jeziku.	Poleg sodobnosti jezikovnih podatkov – ti so za uspešno opismenjevanje vsekakor nepogrešljivi – prinaša delo s korpusom predvsem nove možnosti za razmišljanje o jeziku.
7)	Panorama vsebuje štiri, ki pa pripadajo le dvema besediloma ...	Panorama vsebuje štiri, vendar pripadajo le dvema besediloma ...
8)	Izbira avtorjev je do neke mere logična; kot bomo videli v nadaljevanju, učenci/dijaki bolje prepoznajo besedila opisnega in pripovednega tipa, ki so jim bolj izpostavljeni.	Izbira avtorjev je do neke mere logična; kot bomo videli v nadaljevanju, učenci/dijaki bolje prepoznajo besedila opisnega in pripovednega tipa, saj so jim bolj izpostavljeni.
9)	Območje je omejeno s pobočji južnoafriškega višavja, zaradi česar je večina padavin orografskih, ki se jim poleti pridružijo še konvekcijske.	Območje je omejeno s pobočji južnoafriškega višavja, zaradi česar je večina padavin orografskih, poleti pa se jim pridružijo še konvekcijske.
10)	Pri izdelavi kolokacijske slike so uporabljeni vnaprej določeni parametri, ki jih učenec ne more spreminjati.	Pri izdelavi kolokacijske slike so uporabljeni vnaprej določeni parametri, učenec pa jih ne more spreminjati.
11)	... »je odrešilna institucija, ki je Španiji naredila nadvse pomembne usluge, ki pa jo je razkolniški in filozofski fanatizem osmešil in sramotno očrnil.«	... »je odrešilna institucija, ki je Španiji naredila nadvse pomembne usluge, a jo je razkolniški in filozofski fanatizem osmešil in sramotno očrnil.«
12)	Na svetu živi na milijone majhnih kmetov, ki svoje proizvode lahko prodajajo le peščici podjetij, ki diktirajo cene.	Na svetu živi na milijone majhnih kmetov, ki svoje proizvode lahko prodajajo le peščici podjetij, ta pa diktirajo cene.
13)	Prikazani bodo prizori iz življenja osebe, ki je približno istih let, kot so sami, ki živi na drugem delu sveta, na Kitajskem.	Prikazani bodo prizori iz življenja osebe, ki je približno istih let, kot so sami, in živi na drugem delu sveta, na Kitajskem.
14)	Moramo mu razjasniti, kako zelo je podoben igralcu šaha, ki je postavljen pred šahovski problem, ki se mu zdi mnogo pretežak zanj, in ki – vrže figure z deske.	Moramo mu razjasniti, kako zelo je podoben igralcu šaha, postavljenemu pred šahovski problem, ki se mu zdi mnogo pretežak zanj, in zato – vrže figure z deske.

Preglednica 1: Pretvorbe ozirnalnih odvisnikov v priredne konstrukcije v korpusu Lektor.

Čeprav so lektorski popravki raznovrstni, je vsem skupna izrazita tendenca odpravljanja oziralnih odvisnikov in njihovega nadomeščanja z različnimi izraznimi sredstvi. Oziralni odvisniki so najpogosteje nadomeščeni z brezveznim priredjem (primeri 1, 2, 3 in 4) ali pa s t. i. vrinjenim stavkom (primera 5 in 6). Vsi odvisniki, ki so bili v procesu lektoriranja besedil izbrisani, bi po Sovrétovi teoriji sodili v skupino nepravih relativnikov, saj preizkusa s kazalnim zaimkom tisti ne prestopajo. Ugotavljanje, kakšni vzgibi lektorje ženejo k odpravljanju oziralnih odvisnikov, je na tej točki nemogoče, lahko pa potrdimo Stabejeve (2000: 514) domneve, da »[p]od restriktivnim lektorjevim normativnim pogledom postanejo sumljive vse relativne konstrukcije in so zato v besedilih praviloma nadomeščene z drugimi konstrukcijami, ki so realno gledano seveda večinoma slabše oziroma stilno zaznamovane«.

Zanimivi so tudi podatki iz korpusa Šolar,⁷ ki prav tako nakazujejo pogosto odpravljanje oziralnikov in nadomeščanje odvisnih stavkov (z veznikom *ki*) s priredno zvezo stavkov, kot je razvidno iz spodnje preglednice.

Primer	Izvorno besedilo	Popravljeno besedilo
1)	Takrat se opogumi tudi baronica, ki prispeva svoj del, s tem ko zamenja obleke z Nežkinimi.	Takrat se opogumi tudi baronica in prispeva svoj del, s tem ko zamenja obleke z Nežkinimi.
2)	V gostilni se ljudje nekega dne z besedami in kamenjem spravijo nad Jermána, ki ga tudi poškodujejo.	V gostilni se ljudje nekega dne z besedami in kamenjem spravijo nad Jermána in ga tudi poškodujejo.
3)	Nato se še pojavi Kreonova žena Evridika, ki izve, da je Hajmon mrtev in tudi ona gre v palačo in se zabode pred oltarjem.	Nato se še pojavi Kreonova žena Evridika, ko izve, da je Hajmon mrtev, gre v palačo in se zabode pred oltarjem.
4)	Medtem ko je bil Volodja bolničar, ki je vsem hotel spremeniti identiteto.	Medtem ko je bil Volodja bolničar in je vsem hotel spremeniti identiteto.
5)	Opazil pa sem našo ladjo, s katero smo pluli, ki je bila raztreščena blizu otoka.	Opazil pa sem našo ladjo, s katero smo pluli in je bila raztreščena blizu otoka.

7 Korpus šolskih pisnih izdelkov Šolar je korpus besedil, ki so jih učenci slovenskih osnovnih in srednjih šol samostojno tvorili pri pouku. Korpus je nastal v okviru projekta Sporazumevanje v slovenskem jeziku v letih 2009–2010, vsebuje pa skoraj milijon besed oz. natančno 967.477 besed. Gre za prvi tovrstni korpus besedil v Sloveniji, ki je narejen po vzoru korpusov usvajanja jezikov, vendar pa se od večine teh korpusov razlikuje v tem, da (a) besedila niso nastala na pobudo projekta, ampak predstavljajo dejansko šolsko produkcijo učencev in dijakov, (b) so jezikovni popravki, ki so označeni v korpusu, realni, naredili pa so jih učitelji in ne raziskovalci. Korpus je dostopen na povezavi <<http://www.korpus-solar.net>>. Za več informacij o korpusu gl. Rozman idr. (2012) in Kosem idr. (2012).

6)	Ofelija, ki se je utopila, je umrla zaradi Hamleta, ki je bil zaslepljen z maščevanjem in se ni več zmenil zanjo.	Ofelija, ki se je utopila, je umrla zaradi Hamleta, saj je bil on zaslepljen z maščevanjem in se ni več zmenil zanjo.
7)	Meni, da je bolje počakati na trenutek, ko Klavdij ne bo skesan, da bo v onostranstvu trpel enako kot njegov oče, ki ni imel priložnosti za sveto spoved in je tako njegova grešna duša odšla v pekel namesto v nebesa, tako kot bi duša vsakega kralja morala.	Meni, da je bolje počakati na trenutek, ko Klavdij ne bo skesan, da bo v onostranstvu trpel enako kot njegov oče, saj on ni imel priložnosti za sveto spoved in je tako njegova grešna duša odšla v pekel namesto v nebesa, tako kot bi duša vsakega kralja morala.

Preglednica 2: Pretvorbe oziralnih odvisnikov v priredne konstrukcije v korpusu Šolar.

Visoko stopnjo invazivnosti popravkov izkazuje predvsem zadnja primera, kjer je oziralni odvisnik zamenjan s pojasnjevalnim priredjem. Zdi se, da pri tovrstnih popravkih ne gre toliko za strukturno kot pa pomensko pretvorbo, in sicer pretvorbo iz podajanja dodatne informacije v pojasnjevanje. V izvorni povedi primera (6) z neopomenjevalnim oziralnim odvisnikom (*ki je bil zaslepljen z maščevanjem in se ni več zmenil zanjo*) podamo dodatno, neobvezno informacijo, ki v povedi služi kot dopolnilo. S pretvorbo oziralnega odvisnika v vzročno priredje se zgodi dvoje:

- a) dodatna (in tako tudi izpušljiva) informacija, ki prej ni bila obvezna za razumevanje celotne povedi, po pretvorbi postane ključna in vzročno pojasnjuje dogajanje v glavnem stavku;
- b) oziralni odvisnik se v izvorni povedi navezuje na nanašalnico Hamlet, stavek, ki ga uvaja priredni veznik *saj*, pa se nanaša neposredno na osebek Ofelija, saj z njim vzročno pojasnjujemo njeno smrt ([Ofelija je umrla], saj je bil on zaslepljen z maščevanjem in se ni več zmenil zanjo).

Pri tovrstnih popravkih se zdi problematično predvsem dejstvo, da so integrirani v šolsko prakso, in sicer zaradi dveh vidikov: prvi je ta, da gre za arbitrarno jezikovno napotilo, ki ga je učencem malodane nemogoče razložiti, sploh glede na ugotovitve Kosem idr. (2012), ki kažejo na to, da so temeljne težave pri stavi vejice že na ravni ločevanja stavčnih členov ter razmejevanja nad- in podredij, tako da je povsem nesmiselno pričakovati, da bodo usvojili tovrstno (filološko) razlikovanje. Drugi vidik pa je, da ta problematika nikakor ni deležna strokovnega konsenza, kar želimo pokazati v nadaljevanju. Kljub jasni tendenci odpravljanja *nepravih* relativnikov namreč ne gre zanemariti ravno nasprotnih popravkov, in sicer pretvorb v vpeljevanjem (neopomenjevalnih) oziralnih stavkov. Tovrstni popravki, vzeti iz korpusa Lektor in omejeni na veznik *ki*, so podani v spodnji preglednici.

Primer	Izvorno besedilo	Lektorirano besedilo
1)	Skoraj celotni svetovni riž raste na manjših nasadih in je sejan na roko.	Skoraj vsa količina riža raste na manjših nasadih, ki so sejani na roko.
2)	Ptičji lov je omenjal tudi Boris Kuhar (1972) ter izpostavil razlike med gosposko in kmeti.	Ptičji lov je omenjal tudi Boris Kuhar (1972), ki je izpostavil razlike med gosposko in kmeti.
3)	Z vidika transformacij v kompleksnih sistemih sta dialektične spremembe v organizacijah opisala tudi MacIntosh in MacLean (1999) in ugotavljala, da so neravnotežna stanja v sistemih predpogoj za radikalne spremembe.	Z vidika transformacij v kompleksnih sistemih sta dialektične spremembe v organizacijah opisala tudi MacIntosh in MacLean (1999), ki sta ugotavljala, da so neravnotežna stanja v sistemih predpogoj za radikalne spremembe.
4)	Ob razkrajanju vodne hijacinte se v vodo sprošča metil živo srebro in še dodatno povešuje vsebnost strupenih snovi v ribah.	Ob razkrajanju vodne hijacinte se v vodo sprošča metil živo srebro, ki še dodatno povešuje vsebnost strupenih snovi v ribah.
5)	Znotraj Afrike bi po navedenih projekcijah kar 90 % porasta odpadlo na Podсахarsko Afriko – leta 2050 naj bi imela 1,96 milijarde, Severna Afrika pa okrog 322 milijonov prebivalcev.	Znotraj Afrike bi po navedenih projekcijah kar 90 % porasta odpadlo na Podсахarsko Afriko, ki naj bi leta 2050 imela 1,96 milijarde prebivalcev, Severna Afrika pa okrog 322 milijonov.
6)	Prvič jo je omenil grški zgodovinar Herodot in zapisal, da se demotska pisava razlikuje od hieratske in od hieroglifov.	Prvič jo je omenil grški zgodovinar Herodot, ki je zapisal, da se demotska pisava razlikuje od hieratske in od hieroglifov.
7)	Svoje zamisli je utemeljil na Rousseaujevih načelih in si jih prizadeval uresničiti v praksi.	Svoje zamisli je utemeljil na Rousseaujevih načelih, ki si jih je prizadeval uresničiti v praksi.

Preglednica 3: Pretvorbe prirednih konstrukcij v nepravne oziralne relativnike v korpusu Lektor.

Kot lahko razberemo iz zgornje preglednice, lektorji med svojimi posegi pretvarjajo priredne strukture v neopomenjevalne odvisniške tvorbe, kar pomeni, da drži (vsaj) ena od naslednjih predpostavk:

a) Obstajata dve skupini lektorjev; ena se oklepa Sovrétovih napotil, medtem ko jih druga bodisi zavrača bodisi z njimi ni seznanjena.

b) Lektorji se za popravke odločajo popolnoma preferenčno in od primera do primera – kar pomeni, da ne sledijo Sovrétovi tipologiji, ki je sicer arbitrarna, vendar vsaj relativno sistema-

tizirana. Posledično gre za povsem nesistematične slogovne popravke, do katerih prihaja na osnovi lektorjevih osebnih preferenc.

Če izvor popravkov preverimo v korpusu Lektor, lahko vidimo, da drži prva predpostavka: glede na stanje v korpusu nekateri lektorji relativniške pretvarjajo v brezvezniške ali primerljive konstrukcije, medtem ko druga skupina počne ravno nasprotno. V enem primeru pa lektorica⁸ znotraj istega besedila en primer *ki*-stavka pretvori v priredje, dvakrat pa stori ravno obratno.

Sklep

V članku smo predstavili normativnostno obravnavo oziralnih relativnikov v slovenskem jezikoslovju – tako v normativnih priročnikih kot tudi v jezikovni in pedagoški praksi. Pri normativnih priročnikih tako izpostavljamo povsem nekritično opiranje na tradicijo in vsiljeno normiranje posameznika na prestižnem položaju, obenem pa lahko ugotovimo, da se tudi sodobna slovenska leksikografija opira ne le na enake vzorce, temveč celo na podobne, če ne iste primere, s katerimi se ta normativnost vzpostavlja.⁹ Posledično SSKJ 2 kot zadnji izšli slovar do oziralnih relativnikov vzpostavlja isto nekritično razmerje, le da oziralni zaimsek *ki* razbremeni enega od kvalifikatorjev. SP 2001 se kot narekovelec jezikovnega standarda te problematike dotakne zgolj površinsko, kar je z vidika zahtevnosti tematike izjemno problematično. Negotov odnos do problematike privzema tudi lektorska stroka, saj se vzpostavljajo povsem ambivalentni popravljalni mehanizmi, prihaja pa celo do nasprotujočih si popravkov pri posameznih lektorjih. Vse to seveda zgovorno priča o naslednjem:

- a) Obravnavano problematiko je težko normirati.
- b) Dosedanji poskusi normiranja te problematike niso bili ustrezni.

Oba našeta dejavnika sta seveda soodgovorna za trenutno stanje, vendar pa je prvi razlog vsaj deloma porodil drugega in je tudi tisti, ki bi ga bilo vredno v največji meri upoštevati. Glede na to, da je namreč restriktivnost slovenščini tuj, vsiljen koncept, se zdi nerazumno nadaljevati z brezupnimi poskusi pripisovanja normativne vrednosti t. i. pravim relativnikom, zlasti na ravni slovarskih iztočnic. Razlikovanje je izključno filološko, na izrazni ravni pa ne prinaša nobene koristi, saj ne privzema hkratnega pomenskega razlikovanja kot npr. pri angleščini. Glede na to, da sodobnejše raziskave zapisovalnih težav kažejo, da imajo piščoči v slovenščini (tudi) z vejico številne težave, smo prepričani, da vloga sodobne normativistike ni ustvarjanje novih, kjer jih za zdaj še ni.

8 Starost 30–50 let, jezikoslovna (slovenistična) izobrazba.

9 Tovrstna leksikografska praksa je problematična predvsem zato, ker je večina zgledov, ki jih Sovré analizira in uporabi kot primer slabe prakse, »vzeta iz časnikov« (Sovré 1939: 100), kar pomeni, da izkazujejo rabo jezika iz prve polovice 20. stoletja. Novi slovar je bil (tudi) zato deležen ostre kritike s strani jezikoslovcev (prim. Krek 2014; Ahlin idr. 2014).

Literatura in viri

- AHLIN, Martin, LAZAR, Branka, PRAZNIK, Zvonka, SNOJ, Jerica, 2014: Slovar slovenskega knjižnega jezika. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. *Jezik in slovstvo* 59/4. 121–127.
- GORJANC, Vojko, 1998: Konektorji v slovničnem opisu znanstvenega besedila. *Slavistična revija* 46/4. 367–388.
- GRADIŠNIK, Janez, 1986: *Naš jezik*. Celovec: Založba Drava in Trst: Založništvo tržaškega tiska.
- KERSNIK, Matevž, 2009: Teorija relativnosti – stavkov. Jana Zemljarič Miklavčič, Jaka Čibej, Dejan Debelak, Živa Furlan, Manca Hočevnar (ur.): *Izzivi jezika* (Zbornik študentskih strokovnih besedil s področja prevajanja). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 16–20.
- KOSEM, Iztok, STRITAR, Mojca, MOŽE, Sara, ZWITTER VITEZ, Ana, ARHAR HOLDT, Špela, ROZMAN, Tadeja, 2012: *Analiza jezikovnih težav učencev: korpusni pristop*. Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko.
- KOROŠEC, Tomo, 2002: Sovretovi nepravi relativniki. Marko Jesenšek (ur.): *Nacionalno, regionalno, provincialno* (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 13). Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 42–51.
- KREK, Simon, 2014: Prva in druga izdaja SSKJ. *Slovenščina 2.0* 2/2. 114–160.
Lektor = <<http://www.korpus-lektor.net>>
- MARKO, Dafne, 2014: *Primerjava pravil stave vejice v normativnih jezikovnih priročnikih za slovenski in angleški jezik*. Diplomaska seminarska naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- POPIČ, Damjan, GORJANC, Vojko, 2013: Izvor norme v prevodnih besedilih. Andreja Žele (ur.): *Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelitve)* (Obdobja 32). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 325–333.
- POPIČ, Damjan, 2012: Pravopis in krivi pismouki. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja. Razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 193–202.
- , 2014a: *Korpusnojezikoslovna analiza vplivov na slovenska prevodna besedila*, Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- , 2014b: Revising Translation Revision in Slovenia. Tamara Mikolič, Kaisa Koskinen, Nike Kocijančič Pokorn (ur.): *New horizons in translation research and education 2*. <http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-1657-0/urn_isbn_978-952-61-1657-0.pdf>
- QUIRK, Randolph, GREENBAUM, Sidney, LEECH, Geoffrey, SVARTVIK, Jan, 1985: *A comprehensive grammar of the English language*. New York: Longman.
- ROZMAN, Tadeja, KRAPŠ VODOPIVEC, Irena, STRITAR, Mojca, KOSEM, Iztok, 2012: *Empirični pogled na pouk slovenskega jezika*. Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko.
- SOVRÈ, Anton, 1939: Oziralni odvisnik – sintaktični omnibus. *Slovenski jezik* II/1–2. 88–102.
- , 1965: Nepravi relativniki. France Vurnik (ur.): *Jezikovni pogovori*. Ljubljana: Cankarjeva založba. 125–131.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, 2001. Jože Toporišič idr. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- SS 2004 = *Slovenska slovnica* (Jože Toporišič). Maribor: Obzorja.
- SSKJ 1970–1991, ²2014 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.).
- STABEJ, Marko, 2000: Dvotirnost normativnosti v sodobnem slovenskem knjižnem jeziku. Lada Badurina, Boris Pritchard, Diana Stolac (ur.): *Jezička norma i varijeteti*. Zagreb, Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. 511–515.

Šolar = <<http://www.korpus-solar.net>>

TASIČ, Darja, 2012: *Tako imenovani ki-stavki (in drugi oziralni stavki)*. <<http://www.lektorsko-drustvo.si/jezikovni-pogovori/tako-imenovani-ki-stavki-in-drugi-oziralni-stavki>>

VITEZ, Primož, 2009: Lektoriranje in odgovornost. Marko Stabej (ur.): *Infrastruktura slovenščine in slovenistike* (Obdobja 28). Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 393–399.